

KUR'AN'I KERİM'DEKİ HZ. YUNUS KISSASI VE MİNYATÜR SANATINA YANSIMALARI

The Anecdote of Prophet Jonah in Quran and Its Reflections into the Art of Miniature

Elif BAYRAK KAYA ¹

ÖZET

Kur'an'da ismine sûre olan Hz. Yunus'un kıssası bize Yunus peygamber ve peygamber olarak gönderildiği Ninova ahalisinin başından geçenleri anlatmaktadır. Kur'an da anlatılan ve bir masal kahramanının başından geçen olayları anımsatan bu kıssa, Avrupa ve İslam ikonografisinde de kendine geniş bir yer bulmuştur. Makalenin evrenini, Hz. Yunus kıssasının yorumlandığı minyatürlerden seçmeler oluşturmaktadır. Örneklem gurubu olarak bir adet Yunus'un gemiden atılma ve balık tarafından yutulma anı, yedi adet Yunus'un balığın karnından kurtarılma sahnesi ve bir adet Yunus'un kıyıda iyileşme sürecini yorumlayan toplam dokuz minyatür örnek olarak incelenmiştir. Araştırmada; tarama ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. İnsanlar arasında hemen hemen her dönem ilgi ve merak uyandıran Hz. Yunus'un balık tarafından yutulması ve mucizevi kurtuluşu, farklı dönemler ve üsluplarda resmedilmiş pek çok minyatür yorumu bulunmaktadır. Minyatür örneklerde, ejder, yılan, balık, kaplumbağa, at, karaca gibi mitolojik yaratıklar ve çıplak insan bedenlerinin tasvir edildiği görülmüş ve minyatür yorumların içine yerleştirilen bu motiflerin mitolojideki anlamları ve kompozisyon ile bağlantıları arasında değerlendirmeler yapılmıştır. Minyatür örneklerdeki konu dağılımı Hz. Yunus'un bindiği dolmuş geminin denizde kalması ile Hz. Yunus'un denize atılması, denize düşen Hz. Yunus'un bir balık tarafından yutulması, balığın karnından çıkarılması ve kıyıda iyileşme sürecini anlatan yorumlar olarak karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Hz. Yunus Peygamber kıssası, minyatür, balık, gemi, Cebrail.

ABSTRACT

The Prophet Jonah, who owns a surah referred with his name in Quran, and his anecdote narrate the life of him as well as what happened to Nineveh community to whom he was sent as prophet. This Quran anecdote which was narrated like the adventures of a fairy tale character has received a widespread attention both in European and Islamic iconography. The selections of miniatures in which the anecdote of Prophet Jonah was depicted constitute the population of the article. In the sample group, one work of miniature with the theme of expelling from the ship and his being swallowed by the big fish; seven works of miniature depicting the scene in which Prophet Jonah was recovered from the mouth of the big fish as well as one work with the scene Jonah's recovery period on the shore have been investigated as example. Field study, scanning and analysis methods have been used in the study. That Prophet Jonas was swallowed by the big Fish (dolphin) and he was cast forth in a miraculous way has always aroused interested. In miniature examples, it was seen that mythological creatures such as dragons, snakes, fish, turtles, horses, roe deer and naked human bodies were depicted, and evaluations were made between the meanings of these motifs in mythology and their connections with the composition. The themes of how the ship that Prophet Jonah was on board remained in the sea and he was thrown into sea; how he was swallowed by big fish, how he was cast forth from the stomach of the fish and how he recovered on the shore are widespread in these representations of miniature

Keywords: Prophet Jonah of anecdote, miniature, fish, ship, Gabriel.

EXTENDED ABSTRACT

That Prophet Jonas was swallowed by the big Fish (dolphin) and he was cast forth in a miraculous way has been narrated both in Quran and Torah. However, there are a number of differences between the information presented in Quran and those in Torah. The period following the independence of The Prophet Jonah from the big Fish is depicted in detail in Quran while Torah does not involve such information.

The visual representations of this anecdote have always received a widespread attention both in European and Islamic iconography. Though the Islamic iconography has interpreted the anecdote through the information obtained from Quran, it is clear that they have borrowed some inspiration from Torah.

Stranding of the ship in the sea, expelling from the ship, his being swallowed by the big fish and recovered from the mouth of the big fish as well as his healing period are the most common interpretations of these miniature samples. It has been found out that, having studied the samples in which this anecdote has been interpreted, the scene in which the Prophet Jonah was recovered the stomach of the big Fish has occupied more space in the miniatures having been done within the framework of Islamic iconography.

The miniaturists depicted the same plot of anecdote by using limited number of characters and composition components. In these samples, The Prophet Jonah and the big Fish (dolphin) and their tales have been depicted via only two figures. Along with The Prophet Jonah and dolphin, The Angel Gabriel appears as the third character in some representations. The Angel Gabriel could be seen while pulling The Prophet Jonah from the mouth of the fish. However, the information presented in Quran in the surah called The Prophet Jonah conflicts with these representations.

The miniature samples with the theme of The Prophet Jonah have been put schematically. The way the figures is placed in this plain schematic order that repeats itself quite often in the most of the compositions bear a lot of similarities. The minimum use of the natural components arouses the feeling of excursiveness and impetuosity while the underlying reason is that the miniaturists have tried to reflect the waste and open shore representation that appears in the anecdote in Quran.

How the Prophet Jonah is saved from the stomach of the big fish is narrated as follows in Surah As-Sâffât in Quran:

“But We cast him onto the open shore, totally worn out; and caused a squash plant to grow over him. Surah As-Sâffât 145. 146) (URL 3)

These plain interpretations in the miniatures overlap with the information in Quran while they also tally with the iconography. While some miniature samples involve the description of the squash plant growing over him (pumpkin) as narrated in Quran, it has been found that some miniatures ignore this detail.

In the miniature samples, the frontal area is covered with the silvery-colored sea while the rear front area involves a high hill reaching down to the shore as well as a gold-filled sky embroidered with Chinese clouds and the plot is narrated within this scheme. The big fish never appears on its own but always accompanied with other fish of various sizes. Besides, it could be seen that there are various motives and figures in the sea that all differ from each other. These motives differing in types and number in each sample are mostly snakes, dragons, turtles, roe-deer and nude human beings. Those varying motives placed in the sea definitely hold a certain significance other than filling the gaps in the miniatures. To be able to appreciate and comprehend the significance of these visual representations, it is of great importance to explore the mythological representations of the motives and to track the references and attributions of the miniaturists.

It is seen that the mythological dragon motif in miniature examples is used in compositions with both its advanced design and primitive designs. Like the dragon motives, the snake motives were illustrated as the symbol of the hell and malignancy, even a reflection of the demon, along with its pre-Islamic representations. It is highly possible that the snakes communicate these meanings within the compositions. Besides these mythological creatures, there are a number of nude human figures within the sea in the miniature samples. The nude human figures, which could often be encountered in the miniatures depicting the lives of prophets, symbolize the sinful nature of human beings both in Islamic and European drawing iconography.

GİRİŞ

Hız Yunus, Kur'an'da anlatılan peygamberlerden biridir. Kur'an'da onun adına bir sûre indirilmiştir. Yunus sûresinin yanı sıra (Saffât, Kalem ve Enbiyâ) sûrelerinde de Hz. Yunus ve başından geçenler aktarılmıştır. Hz. Yunus kıssası tam anlamı ile macera dolu sonu güzel biten bir masalı anımsatmaktadır.

“Kur'an'ın onuncu sûresi Yunus adını taşımaktadır. Bu sûrede, kendilerine azap geleceği bildirilince iman etmeleri sayesinde azaptan kurtulan yegâne kavmin Yûnus kavmi olduğu beyan edilir (Yûnus 10/98)” (URL 1).

“Kur'an'da Hz. Yunus'un peygamber olarak gönderildiği beldede kalış süresi, bu sûrede peygamberlik görevi ile ilgili yaptıklarına değinilmeden bu beldeye peygamber olarak gönderilişi ve buradan ayrılışı muhtelif sûrelerdeki şu ayetlerle haber verilmektedir: affât, 37/139, Saffât, 37/140, Kalem, 68/48 ve Enbiyâ, 21/87” (Polater, 2007:140-141).

“Hz. Ali'den nakledilen bir rivayete göre ,otuz yaşında iken kendisine vahiy gelen Yunus kavmine otuz üç yıl peygamberlik yapmış, fakat kendisine sadece iki kişi iman etmiştir (Sa'lebî, s. 408)” (URL1).

Hız Yunus'un peygamber olarak gönderildiği Ninova toplumu azgın ve putlara tapan bir topluluk olmuştur. O'nun ilahî çağrısına yıllarca kulak asmayıp inkârda ısrar etmişler. Kur'an'da bildirilen pek çok peygamber gibi Hz. Yunus da böylesi inançsız ve küfürde ısrar eden tebaası için senelerce uğraşmış ve onları doğru yola ulaştırma çabası içinde didinmiştir.

“Kur'ân'a göre Hz. Yunus kıssasının; şu üç ana safha içinde cereyan etmiş olduğu söylenebilir: 1. Hz. Yunus'un peygamber olarak gönderilişi ve bu esnada görev yerinden ayrılmasına kadar geçen süreç, 2. Hz. Yunus'un gemiye binişinden büyük bir balık tarafından yutulmasına ve ardından karaya çıkmasına kadar geçen süreç, 3. Hz. Yunus'un balığın karnından karaya çıkarılmasından sonraki tebliğ sürecidir” (Polater, 2007:140).

“Ninova halkı sürekli peygamberlerini yalanladı, küfürlerinde direndi. Hz.Yunus buna daha fazla dayanamayıp dağa çıkmış, Allah'tan gelen uyarı üzerine yeniden dönmüştür” (And, 1998:220).

“Yunus kavminden ümit kesince onlara beddua ederse de kendisine bu hususta acele davrandığı bildirilir; kırk gün daha tebliğde bulunması emredilir, iman etmedikleri takdirde kendilerine azap ineceği haber verilir. Bunun üzerine Yûnus tekrar tebliğe başlar, otuz yedinci günde kavmine üç gün sonra azabın geleceğini, bunun alâmeti olarak da renklerinin değişeceğini söyler” (URL 1).

“Hazreti Yunus Ninova ahalisine, “Allah tarafından azap gelecek ve kırk güne kadar Ninova şehri yere batacak” diye korkutur ama Ninova ahalisi yinede kulak asmadı. Hazreti Yunus dahi onlara darıldı ve me'yus oldu. Gazap ve hiddet ile Dicle kenarına iner ve bir dolmuş gemiye biner” (Paşa, 1966:34).

Hız Yunus inançsız kavmine gelecek felaketi haber verir ama yine de onları buna inandıramaz ve kavminin bu küfrüne dayanamayan Hz.Yunus sonunda kavmini terk eder.

“Hâlbuki Allahhü Teâla tarafından vahiy gelmedikçe peygamberlerin malal-i me'muriyetlerini bırakıp da bir tarafa gidivermeleri caiz degildir. Onun için gemi gitmedi. Gemi reisi “ içimizde bir suçlu adam olmalı der. Kura atarlar kime isabet ederse suya atalım” dedi. Kura attılar, Yunus'a isabet eder. O dahi “ Suçlu benim” deyip kendisini suya atar, derhal onu bir büyük balık yutar” (Paşa, 1966:35).

Hız Yunus Hint'ten geldiği söylenen bir balık tarafından yutulur. Balığın karnında üç veya kırk gün kalır (Muhammed b. Abdullah el-Kisâf, 296-301, URL 1). “Ancak gücü her şeye yeten Yüce Allah, balığın karnındaki Hz.Yunus'u öldürmez. Bir süre sonra balık onu sahile bırakır” (Kabakçı, 2011:371).

Kur'an'da bildirilen hak peygamberlerinden birisi olan Hz. Yunus'un pişmanlığı ve tövbesi Allah tarafından kabul edilmiş. Balık tarafından yutulan Hz. Yunus Allah'ın izni ile balığın karnından hasta ama sağ bir biçimde kurtarılmıştır.

“Allah'ın emriyle balık onu tüysüz yavru kuş gibi, ayakta duramaz, göremez ve yürüyemez bir halde Dicle kenarına çıkarır. Allah onun için dört dallı bir bitki yaratır, Cebrâil gelerek vücudunu mesh eder. Dişi bir ceylan onu emzirir.

Yunus kırk günlük uykusundan uyanınca bitkinin kurduğunu, ceylanın gittiğini görerek üzülür. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak kendisinin kuruyan bitkiye üzüldüğünü, fakat 100.000 insana acımadığını söyler” (Muhammed b. Abdullah el-Kisâî, 296-301, URL 1).

Hız Yunus bindiği gemi denizin ortasında kalmış ve çıkan fırtınaya rağmen gemi hareket etmeyince Hız Yunus denize atlar. Hız Yunus gemiden karanlık sulara atladığında mı, yoksa kendisini balık yutunca mı pişman olduğu bilinmez lakin pişmanlığı ve tövbesi yüce yaratıcı tarafından kabul edilmiş ve tekrar gün yüzü görmüştür.

“Eğer Yunus, Allah’ı tesbih edenlerden olmasaydı insanların tekrar dirileceği güne kadar o balığın karnında kalabilirdi; fakat o, “Senden başka ilâh yoktur, şüphesiz ben zalimlerden oldum” demiş (el-Enbiyâ 21/87-88; es-Sâffât 37/143-144), ve duası kabul edilmiştir”(URL 1).

Hız Yunus’un gönderildiği kavmin farklı bir özelliği bulunmaktadır. Felaket belirtilerini gören Ninova halkı durumun ciddiyetini anlarlar ve peygamberlerini ararlar fakat bulamazlar. Yana yakıla tövbe eden Ninova halkı günlerce Allaha yalvarıp kendilerinin bağışlanmalarını dilemişlerdir. Ninova halkının bu yürekten tövbesini kabul eden yüce Allah onları bağışlamıştır. Allah’ın inayeti ile Ninova kavmi üstlerine indirilen azap ve felaketten kurtulmuşlardır.

“Yunus’un kavmi iman etmiş, başlarına geleceği bildirilen azaptan kurtulmuş, bir süre daha nimetlerden faydalanarak yaşatılmıştır (Yunus 10/98; es-Sâffât 37/148)”, (URL 1).

1. Hız Yunus’un Peygamberliği Hakkındaki İtilaflar

Hız Yunus’un peygamberliğinin vakti ve süresi hakkında âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

“İslâm kaynaklarında Yunus’un peygamberliğinin balık tarafından yutulmadan önce mi sonra mı olduğu, öfkeyle çıkıp gittiğinde kime öfkelenildiği hususunda çeşitli yorumlar vardır; “ve o balık sahibini de an; hani o gücümüzün kendisine ulaşamayacağını sanarak öfkeyle çıkıp gitmişti” ayeti (el-Enbiyâ 21/87) müfessirlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır”(URL 1).

“Biz onu halsiz bir durumda ıssız bir kıyıya çıkardık ve onun üzerinde bir bodur fidan yeşerttik, onu 100.000 veya daha fazla kişiye gönderdik” mealindeki ayet (es-Sâffât 37/145-147) peygamberliğin kendisine balık tarafından yutulduktan sonra verildiğini gösterir”(Fahreddin er-Râzî, XXII, 212-213). “Diğer bir izaha göre ise balığın Yunus’u yutması Ninevâ’daki tebliğ görevinden sonradır. Nitekim o halka, inanmadıkları takdirde hemen azabın geleceğini bildirmiş, fakat Allah tövbeleri sayesinde onları affedince Yunus yalancı durumuna düşmüş ve bundan duyduğu öfkeyle oradan ayrılmıştır (Fahreddin er-Râzî, XXII, 213)”,(URL 1).

Hız Yunus’un peygamberliği Ninova ahalisine kızıp onları terk etmeden önce mi? Yoksa balık yuttuktan sonra mı? Gibi soruları uzmanlarına bırakıyoruz. Hız Yunus kıssası ile ilgili minyatür örnekleri incelenirken bu bilginin önemi ortaya çıkıyor. Makalede incelenen eserler arasında (Görsel-1)’de Hız Yunus’un başında kutsallık belirtisi olan hareyi göremeyiz. Hız Yunus’un gemiden atılıp büyük balıkla karşı karşıya gelme anını canlandırılan sahnede nakkaşın, Hız Yunus’u haresiz görüntülenme sebebi, bu rivayetler doğrultusunda balık tarafından yutulduktan sonra peygamberliğin Hız Yunus’a verildiği düşüncesinden kaynaklanmış olabilir.

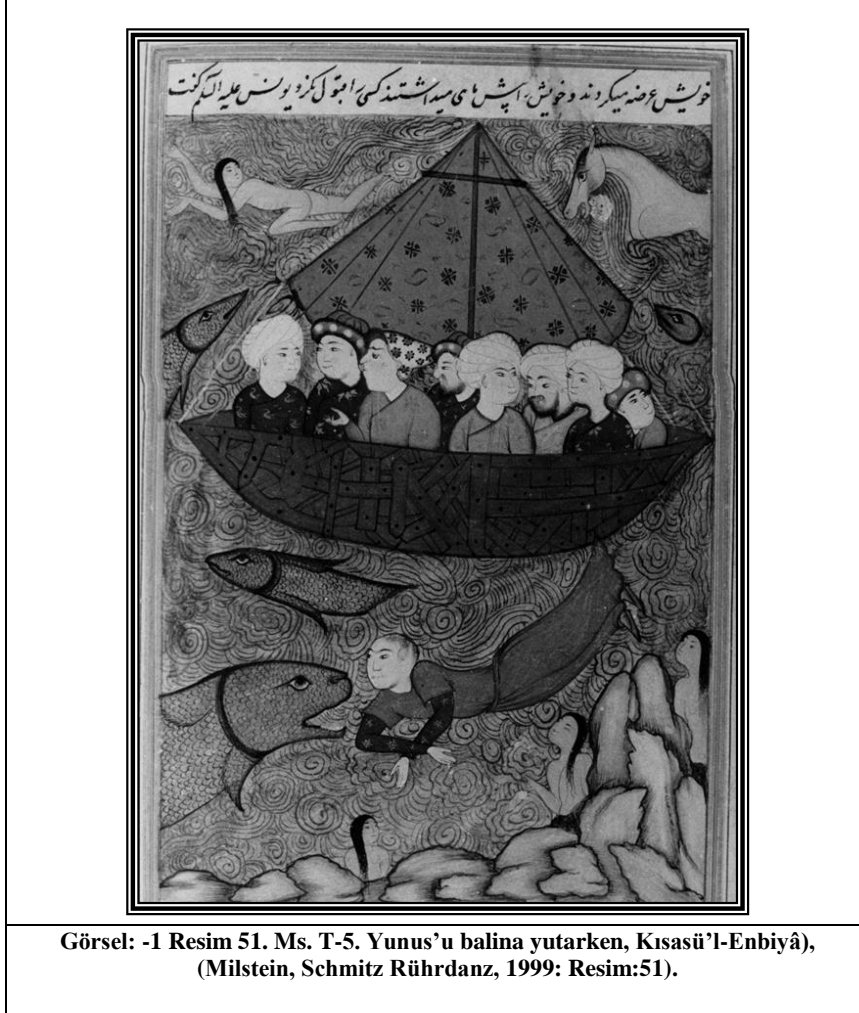
“Yunus kıssası hem Kur’an ve hem de Kitâb-ı Mukaddes’te yer alan bir kıssadır. Bu kıssa, her iki kitapta sahip oldukları bazı benzerliklere rağmen, şu önemli hususlarda birbirinden ayrılmaktadır: Evvelâ, Kitâb-ı Mukaddes’te bu kıssayla ilgili bazı olayların seyri, Kur’an’da anlatılan olayların seyrine uymamaktadır. İkinci olarak da Kitâb-ı Mukaddes’te Hız Yunus’la ilgili anlatılanlar, Kur’an’da peygamberlerle ilgili dikkat çekilen özelliklerle çelişmektedir. Kitâb-ı Mukaddes kıssalarının bu konulardaki problematik vurguları, sadece Kur’an’la değil, tüm peygamberlere yapılan vahyin özülle de çelişmektedir” (Polater, 2007:135).

Kur’an’da anlatılan Hız Yunus kıssası diğer pek çok kıssa gibi Kitâb-ı Mukaddes’te geçmektedir. Kur’an’da bildirilen peygamberlerin hepsi Allah’ın kulu ve elçisidir. Allaha şüphesiz iman edip, gönderildikleri toplulukları ilahi dine, tek Allah inancına davet etmişler ve tüm ömürlerini bu kutsal görev için feda ederek Allah’ın rızasından başka hiçbir şeyi gözetmemişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes'in aksine, Kur'an peygamberleri Allah'ın ismet sıfatını taşıyan temiz yaratılışlı insanlardır. Onlar günahattan ve inkârdan çok uzaktırlar.

2. Yunus Peygamberin Balığın Karnındaki Öyküsü ve Minyatür Sanatına Yansımaları

Yunus kıssasının minyatür sanatında yorumlanan örneklerine bakıldığında; Hz. Yunus'un gemiden atılma sahnesi, ağırlıklı olarak balının Hz. Yunus'u ağzından çıkartma sahnesi ve balının Yunus peygamberi karaya çıkartma sahnelerinin yorumlandığı görülür.

Görsel: -1 Resim 51. Ms. T-5. Yunus'u balina yutarken, Kısasü'l-Enbiyâ), (Milstein, Schmitz Rührdanz, 1999: Resim:51).

Görsel-1'de: Kıssaya göre; gemi denizde seyir halindeyken büyük bir fırtına çıkar. Denizin ortasında kalan ve tıklım tıklım dolu olan gemi hareket etmez. Bu durumun sebebinin gemiye binenlerden birinin günahkâr olması, olduğu düşünülür ve aralarında kura çekerler ve Hz. Yunus çıkar. Yunus peygamber suçlu olduğunu kabul ederek denize atlar ve büyük bir balık tarafından yutulur.

Eserde; gemi içerisinde sekiz erkek, denizde Hz. Yunus, biri büyük üç balık, üç kadın ve bir at resmedilmiştir. Minyatür örneğin merkezinde Hz. Yunus'un denize atıldığı gemi ve geminin alt kısmında Hz. Yunus ve balıklar görülmektedir.

Hz. Yunus'un gemiden denize atılması ve kendisini yutacak büyük balık ile karşı karşıya gelme anı görüntülenmiştir (Görsel: -1). Büyük balık ağzını açmış Yunus'u yutmak üzereyken resmedilmiştir. Deniz içerisindeki Hz. Yunus dibe doğru batarken, balığın karşısında iki kolunu bileklerden üst üste getirmiş teslimiyet ve çaresizlik içerisinde tasvir edilmiştir. Hz. Yunus içlik üzerine giyilen yarım kollu uzun bir entari ile gösterilmiştir. Baş açık olan Hz. Yunus'un sarığı muhtemelen denize atlarken, başından düşmüş ve karanlık sulara gömülmüş izlenimi vermektedir. Bu minyatür örnekte dikkat çekici bir durum Hz. Yunus'un başında harelerin olmayışıdır.

İslam ikonografisinde peygamberlerin ve kutsal kişilerin başına çizilen ve kutsallık belirtisi olan hareler Hz. Yunus'un başında görülmez. İslâm kaynaklarında tartışılan Hz. Yunus'un peygamberliği balık yuttuktan sonra mı yutmadan önce mi tartışmalarına atıf yapılmış olabileceği gibi Allah'tan izinsiz kavmini terekeden Hz. Yunus'un günaha girmiş olduğu düşüncesi ile de hare çizilmemiş olabilir. Nakkaşın bu iki durumdan birine atfen Hz. Yunus'a hare çizmemiş olabilir. Yunus'un denize atıldığı küçük gemi, iğne atsan yere düşmez deyimine uygun bir biçimde oldukça kalabalık çizilmiştir. Gemideki figürler, oturur pozisyonda ve belden yukarıları görülmektedir. Figürler farklı başlık ve kıyafetler içerisinde başlarından geçen olayı tartışırken, şaşkın ve hüzünlü bir biçimde resmedilmiştir.

Geminin ön cephesinde kayalıklar arasında olan biteni izleyen yarı çıplak üç kadın figürü görülmektedir. Gökyüzüne yerleştirilen kompozisyonun üst cephesinde ise bir çıplak kadın figürü resmedilmiştir. İslam ikonografisinde günahın simgesi olarak kullanılan çıplak insan bedenleri, bu yorumda kadın figürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Günahın simgesi olan çıplak insan vücutları pek çok minyatür örnekte kullanılmış özellikle Nuh'un gemisinin görüntülediği tufan minyatürlerinde sıklıkla yer verilmiştir. Bu minyatür örnekte görülen at ve balık figürleri oldukça yoğun olan kompozisyonu zenginleştirmekten ziyade taşıdığı mitolojik mesaj açısından değerlendirilmelidir. Geminin sol üst köşesinde deniz içinde bir at figürünün resmedilmesi bir hayli ilginçtir. Burada Türkler için kutsal sayılan atın mitolojideki yeri önem arz etmektedir.

2.1. Kısasü'l-Enbiyâ (Resim 51. Ms. T-5) Görsel- 1'deki At Tasviri

“At, bedeni ile yere, ayakları ile dört yöne, başı ile de semaya atıf yapmıştır (Bayat, 2015:66). Türk mitolojisinde önemli bir yeri vardır. At kurban olarak, gökteki en büyük tanrı olarak kabul edilen Ülgen'e sunmak için yapılır. Eski Çin yıllıkları da Hun devrinden bahsederken, daha evvel belirttiğimiz gibi dünyanın merkezinde olduğu kabul edilen bir dağda yapılan törenlerde Gök Tanrı'ya beyaz at kurban edildiğinden söz ederler” (Çoruhlu, 2014:220).

Minyatürün sol üst köşesinde betimlenen beyazımsı at figürü ile nakkaş, semaya atıf yapmış ve Hz. Yunus'un başından geçen bu vahim olayla sema arasında bir bağlantı kurmuş olabileceği gibi fırtınadan kurtulmak ve geminin ilerlemesi için Yunus peygamberin denize atılmasını bir çeşit kurban vermek olarak düşünmüş olabilir.

2.2. Kısasü'l-Enbiyâ (Resim 51. Ms. T-5) Görsel -1'de ki Balık Tasvirleri

“Verbitskiy'in derlediği Altay yaratılış destanında önemli bir yeri olan balık Türk kozmolojisinde gök gürültüsü unsurunun hayvan biçimli timsalidir. Özellikle göl ve nehir kıyılarında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluk timsali olarak görülmüştür. Türk ve İslam sanatında balığın tasvir edildiği ilginç konulardan biride Yunus'un bir balık tarafından yutulduğu ve sonra kurtuluşuyla ilgili olup Kuran'da (Saffat Suresi 139-148) anlatılan kıssadan kaynaklanmaktadır” (Çoruhlu, 2011:185)

Görsel: -2 Atlar ve balıklar ile tasvir edilmiş “Evren” tasarımı, Türk Memlukü Devleti Minyatürü, (Bilgili, 2014:63).

Balık Türk mitolojisinde her ne kadar bolluk ve bereketi simgelese de yer aldığı bazı kompozisyonlarda farklı anlamlarda yüklenmiştir. Örneğin, görsel-2 ‘de kare alan dünyayı, karenin dört tarafından saat yönünde dörtlüğe koşan atlılar, dünyanın döngüsünü simgelemektedir. Dünyayı simgeleyen içi su dolu kare alan içerisindeki balıklar ise yeraltı dünyasını simgelemektedir.

Bu bağlamda baktığımızda, minyatür örnek (Görsel-1)’de Hz. Yunus’un yutan büyük balık ve çevresindeki balık tasvirleri ile deniz altının karanlık dünyasına atıf yapılmıştır diyebiliriz.

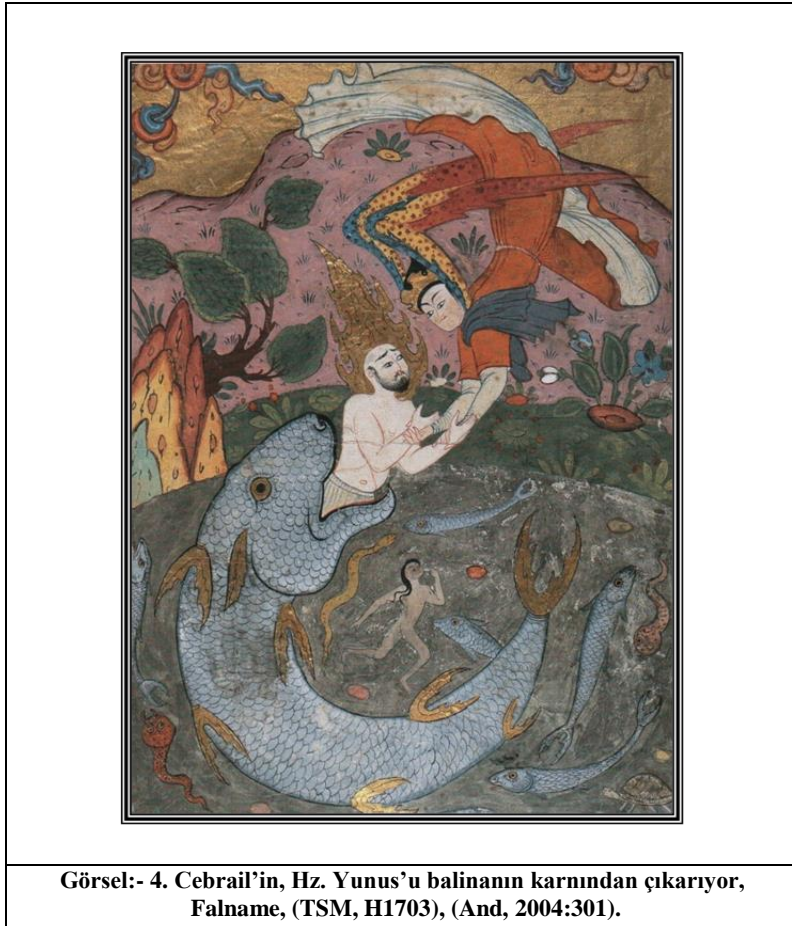
Görsel:-3. Resim 11. Ms. C. Yunus balığın karnından çıkarken, (Milstein, Schmitz Rührdanz, 1999: Resim:11)

Görsel-3'te; Hz. Yunus'un gemiden denize atlamak zorunda kalması ve büyük bir balık tarafından yutulmasının kendi hatası olduğunu anlar. Allah'ın rızası olmadan Ninova ve halkını terk etmesi sebebiyle başına bunların geldiğini idrak edip tövbe eder. Yüce yaratıcı tövbesini kabul ederek Hz. Yunus'u affeder.

Onun kurtuluşu ve daha sonraki hali Kur'an'da şöyle haber verilir: "Ama balığın karnında bizi andı, tesbih etti, biz de onu hasta bir halde ağaçsız, boş bir yere attık ve üzerine (gölge yapması için) kabak türünden bir ağaç bitirdik." (Kabakçı, 2011: 371).

Allah'ın izni ile balinanın, Hz. Yunus'u kıyıya çıkarma anı resmedilmiştir. Minyatür örnekte Hz. Yunus, balina ve iki küçük balık görülmektedir. Balinanın su dışında kalan başı minyatürün büyük bir kısmını kaplamaktadır. Üzerinde ince bir gömlekle olan Hz. Yunus'un belinden yukarısı, balinanın açık olan ağzından dışarı çıkmıştır. Balinanın Hz. Yunus'u midyesinden çıkarırken oluşturduğu sarsıntının etkisi ile Hz. Yunus'un eli kolu savrulmuş bir biçimdedir. Nakkaş, örnekte, kıssanın açıkça anlatıldığı Kur'an ayetlerindeki gibi ağaçsız bir kıyı tasvirine yer verilmiştir. Yine Kur'an'da bildirilen, Hz. Yunus'a gölge yaparak güneşten ve herhangi bir durumdan korumak için yaratılan kabak cinsinde geniş yapraklı ağaç motifi, deniz kıyısında resmedilmiştir.

Hz. Yunus'un görsel- 1 de olduğu gibi bu görselde de haresiz çizilmiş olduğu görülmektedir. Kompozisyonda ön cepheyi derin ve karanlık sular oluştururken arka cepheyi cılız ot ve kuru bir ağacın süslediği çıplak kıyı şeridi oluşturmaktadır. İkonografiye uygun bir biçimde resmedilen kıssa oldukça sade bir anlatım sergilemektedir.

Görsel:- 4. Cebrail'in, Hz. Yunus'u balinanın karnından çıkarıyor,
Falname, (TSM, H1703), (And, 2004:301).

Görsel- 4'de; Balina tarafından yutulan Hz. Yunus'un Allah'ın emri ile kıyıya çıkma anı resmedilmiştir. Minyatür örnekte Hz. Yunus, Cebrail (a.s)'in yanı sıra balina deniz içerisinde bir kadın, büyüklü küçüklü balıklar ve yılanlar tasvir edilmiştir. Minyatür örnek (Görsel -4)'ü görsel-1 ve 3 ile karşılaştırdığımızda Cebrail (a.s) yorumu girmiş ve Hz. Yunus yarı çıplak başında hare ile tasarlanmıştır.

Minyatürde, Cebrail balığın ağzında olan Hazreti Yunus'un bileklerinden kavramış onu dışarı doğru çekmektedir. Cebrail in kıvrak vücut hareketi Hz. Yunus'u kurtarmak için acele ettiği izlenimi uyandırır.

“Rivayete göre Yunus balığın karnında üç, yedi, yirmi veya kırk gün kalmıştır”(URL1). “Balığın karnında Hazreti Yunus'un cismi palüze gibi olmuştu (Paşa, 1966:35). Allah'ın rahmetiyle (el-Kalem 68/49) güçsüz bir halde balığın karnından çıkarılmış, kendisine gölge yapması için yanında kabak cinsinden geniş yapraklı yaktın bitkisi yaratılmıştır (es-Sâffât 37/145-146; el-Kalem 68/49-50)”(URL 1).

Kompozisyonun ön cephesini, deniz içindeki dev balina kaplarken, arka cepheyi yeşil alanın devamı olan pembe tepe ve gökyüzü oluşturmuştur. Balinanın vücudu yarım ay biçiminde kıvrılmış ve baştan kuyruğa kadar tamamı su dışındadır. Minyatür örnekte kayalıklar üzerinde küçük sık yapraklı bir ağaç, çevresinde çeşitli ot ve çiçek betimlemelerine yer verilmiştir. Kur'an'da kıssanın anlatıldığı boş ve ağaçsız kıyı şeridi ve Hz. Yunus için yaratılan kabak cinsinden geniş yapraklı bitki yorumuna değinilmemiştir. Bu bağlamda minyatür mekân, İslam ikonografisine uymamaktadır. Aynı zamanda Kur'an'da Hz. Yunus'un balığın karnından güçsüz ve hasta bir biçimde çıkarıldığı bildirilirken görsel- 3'ün aksine bu minyatürde Hz. Yunus yorumu, gözleri açık, gayet sağlıklı ve güçlü bir görüntü sergilemektedir. Bu yorumda Kur'an'da bildirilen bilgiyle çelişmektedir.

Minyatür örnekte balinanın kuyruğu ve başı arasında çıplak bir kadın figürüne yer verilmiştir. Daha öncede bahsettiğimiz gibi günahın simgesi olarak kullanılan çıplak vücudun görsel -1 de olduğu gibi bu minyatür örnekte de kadın figürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra balinanın çevresinde küçük büyük balıklar, yılan ve birde deniz kaplumbağası kullanılmıştır.

Kaplumbağa birçok kültürün mitolojisinde yer almaktadır. Kültürler arası farklı anlamlar içeren kaplumbağa Türk İslam inancında uğurlu sayılmış ve güvenli ve uzun ömrün simgesi sayılmıştır. Nakkaş görsel -4 de kaplumbağa figürüne yer vermesi, yüce yaratıcı Allah tarafından Hz. Yunus'un affedilerek ömrünün uzatmasına atıf yapılmıştır diyebiliriz.

Kompozisyonda kullanılan renklerin temiz ve canlı olması, ince kalın fırça hareketleri ve zarif işçiliği göz doldurmaktadır. Ön cepheyi oluşturan deniz gümüşle kaplanmıştır. Osmanlı minyatürlerinde su vb. alanların boyanmasında sık tercih edilen gümüşün zamanla oksitlenerek kararmasından dolayı koyu gri renge dönüştüğünü görüyoruz. Altın ile kaplanan gökyüzünü, münhani tekniği ile boyanmış mavi, turuncu renkli Çin bulutları ile süslemiştir.

2.3. Falname (TSM, H1703) Görsel- 4'deki Yılan Tasvirleri

Yılan tasviri Türk İslam sanatlarında duvar kabartmaları ve minyatürlerde sık görülen bir motiftir.

“Radloff'un derlediği yaratılış efsanesinde, muhtemelen İslamiyet ve Hıristiyanlık etkileri ile, yılan şeytanın simgesi olup, yeraltında yaşamaya mahkum ediliyordu. Buna rağmen yılan Türklerin girdiği kültür çevrelerinden olan Budizm'de ise yine yeraltı ile ilişkisi olmakla birlikte çoğu kez kutsal bir yaratık olarak kabul ediliyordu”(Çoruhlu, 2014.220).

Türk İslam minyatürleri ve özellikle Âdem ile Havva'nın cennetten çıkarılmalarını anlatan minyatür örneklerine baktığımızda; Radloff'un İslamiyet ve Hıristiyanlık etkileri altında oluşan, yılan ve şeytan eşleştirmesini doğrular niteliktedir. Türk İslam ve Hıristiyan kökenli Avrupa resminde, Hz. Âdem ile Havva'nın resmedildiği birçok örnekte İblis'in yanında bir yılan tasviri hatta doğrudan İblis yılan biçiminde de tasvir edilmiş olduğu görülür.

Çizim: -1 Minyatür (detay), Su unsuruna hükmeden malik Bu, Ahnaf'ın Resmi, 1270 tarihli, (Çoruhlu, 2014:267).

Falname. (TSM, H1703), görsel- 4'te; deniz içerisinde görüntülenen yılan tasvirleri incelendiğinde, yılan biçiminde ejder tasviri olabileceğini düşündürmektedir. Türk İslam minyatür örnekleri tarandığında, erken örneklerde ejder betimlemesinin nadiren de olsa yılan biçiminde tasvir edildiği görülmektedir (Çizim-1).

“Yılanları andıran ejderler, belki de İslamiyet'ten önceki Yer- Su ejderinin hatıraları nedeniyle bu şekilde tasvir ediliyorlardı. Özellikle M.S 1270 tarihli, Nasuriddin Sıvasi'nin eserlerinden bir minyatürde su unsuruna hükmeden ve aslan üzerinde oturmuş olarak tasvir edilen figür bu konuya işaret etmektedir. Bu figür elinde gövdesi yılan gibi kıvrılan ağız açık bir ejderi tutmaktadır” (Çizim-1). (Çoruhlu, 2014:46-47).

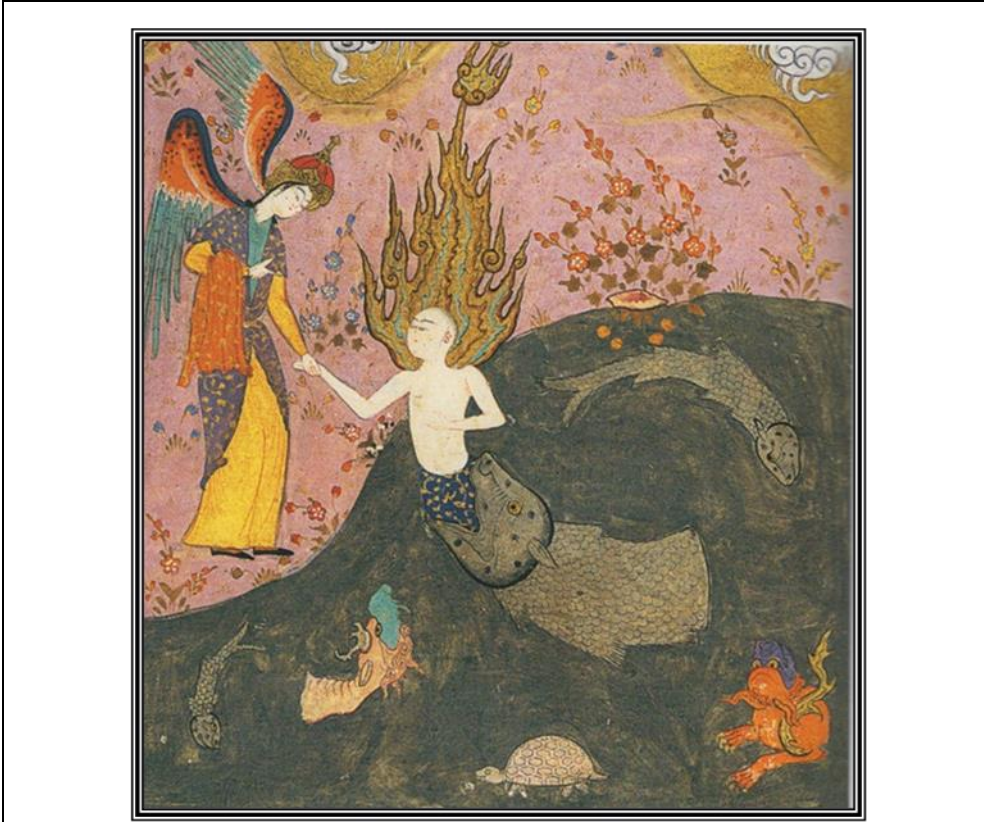

Görsel:-5. Resim XI. Ms. N-1.Yunus bahğın karnından çıkarken (Kısasü'l-Enbiyâ). H.1225, 14b. (Milstein, Schmitz Rührdanz, 1999: Resim:11).

Görsel -5’de; Hz. Yunus’un balığın karnından çıkma anı canlandırılmıştır. Minyatürde Hz. Yunus ve Cebrail (a.s)’in yanı sıra deniz içerisinde balina ve büyüklü küçüklü balıklar görüntülenmiştir. Minyatür örnek görsel- 4 deki gibi Hz. Yunus’un balının ağzından çıkan bedeni yarı çıplak ve başında kutsallık belirtisi olan hareler görünmektedir. Alev biçimindeki hareler İslam ikonografisine uygun resmedilmiştir. Görsel-5’de de görüntülenen Cebrail (a.s) dizleri bükük, kanatları açık havada uçarak Hz. Yunus’u balının ağzından çekmektedir.

Ön cepheyi oluşturan gümüş ile kaplı deniz içindeki balina baştan kuyruğa kadar tam boy resmedilmiştir. Arka planda, yeşil zeminli alan gri renkli tepeye geçişi sağlanmıştır. Gri tepe gökyüzünü iki eşit parçaya bölerek simetri oluşturmuştur. Mavi zeminli gökyüzü sade Çin bulutları ile süslemiştir.

Minyatürde çeşitli türlerden renkli çiçek ve otlarla bezenirken, kıssada bahsi geçen kabak türünden geniş yapraklı bitkiye yer verilmediği görülür, bu bağlamda ikonografiye uymamaktadır. Bu minyatürde yorumlanan Hz. Yunus görsel-4’te olduğu gibi gözleri açık gayet sağlıklı bir biçimde görüntülenmiştir ki kıssanın metin bilgisiyle çelişmektedir.

Görsel:- 6. Cebrail’in Hz. Yunus’u balığın karnından çıkarılması (Ravzatü’s-Safa, SK Damat İbrahim Paşa 906), (And, 1998:218).

Görsel -6’da; Hz. Yunus’un balığın karnından çıkma sahnesi canlandırılmıştır. Hz. Yunus, Cebrail (a.s)’in yanı sıra balina ve deniz içerisinde iki ejderha, bir kaplumbağa ve büyüklü küçüklü balıklar görüntülenmiştir. Minyatür örnek görsel: 4- 5’ de olduğu gibi Hz. Yunus’un balının ağzından çıkan bedeni yarı çıplak ve başında kutsallık belirtisi olan, hareler görülmektedir. Minyatürde görüntülenen Cebrail (a.s) açık kanatlar ile ayakta Hz. Yunus’un sağ elinden tutmuş balının ağzından çıkarırken resmedilmiştir. Cebrail’in sağ kolunda Hz. Yunus’un giyinmesi için kıyafet bulunmaktadır.

Gümüş ile kaplı deniz ön cepheyi oluşturmaktadır. Deniz sınırlarında, kıyı şeridini oluşturan pembe zemin doğruca arka planı oluşturan tepe ile arka plana geçişi sağlamıştır. Gökyüzünü iki eşit parçaya bölen tepenin arındaki Çin bulutları ile süslü gökyüzü, altın varakla kaplanmıştır. Minyatür, renkli çiçek ve otlarla

bezenirken, kıssada bahsi geçen kabak türünden geniş yapraklı bitkiye görsel:4-5’de olduğu gibi bu minyatürde de yer verilmemiştir. Kur'an'daki anlatımı ile örtüşmeyen bu detay ikonografiye uygun değildir.

Kur'an'ın Hz. Yunus'un balığın karnında hasta ve yorgun bir biçimde çıkarılmıştır, anlatımına uygun tasarlanan bu minyatürde Hz. Yunus figürü gözleri kapalı ve oldukça yorgun bir biçimde betimlenmiştir.

2.4. Ravzatü’s-Safa (SK Damat İbrahim Paşa 906) Görsel- 6’da ki Ejder Tasvirleri

Ravzatü’s-Safa, (SK Damat İbrahim Paşa 906) adlı yazmada bulunan minyatür örnek (Görsel- 6) Ejderha motifi nakkaş, balinanın alt kısmında deniz içerisinde iki ejderha betimlemesi yapmıştır. Ejderhanın eski Türk inancında var olduğunu ve olumlu anlamlarının yanı sıra olumsuz anlamlarda taşıdığı bilinmektedir. Ejderha figürü Türk İslam sanatlarında oldukça sık kullanılan bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet’ten önceki Türk eserlerinde olduğu gibi İslamiyet’ten sonraki eserlerde özellikle minyatür örneklerde ejder tasviri sevilerek kullanılmıştır.

Deniz içerisinde yarım görüntülenen balinanın başı ejder başına benzetilmiştir. Bu stilize edilmiş ejder başlı balınayı yorumlayabilmek için ejder motifinin mitolojik anlamına bakmak gereklidir. Ejder tasviri ilk çağlardan beri birçok kültürde var olmuş hem edebi hem görsel sanatlar alanlarında kendine yer bulmuştur. Çeşitli sanat ürünlerinde birbirinden farklı tasarımlarla karanlık ve aşırılığın sembolü olarak kullanılmıştır.

“Ejderha başlangıçta Çinlilerde olduğu gibi bereket ve kuvvet sembolü iken özellikle İslamiyet’ten sonra ancak kökleri yine de Orta Asya’ya dayanan kötülüğün sembolü olarak tebarüz etmiştir” (Çoruhlu, 2014:30).

“Türk kozmoloji düşüncesinde ejderha zaman tanrısıdır ve zamanı yönetir. Türk ikonografisinde zaman çarkını iki ejderha çevirir. Evren, ejderha demektir. Eviren yani çarkifeleği çeviren ve zamanı yaratan anlamında kullanılır” (URL 2).

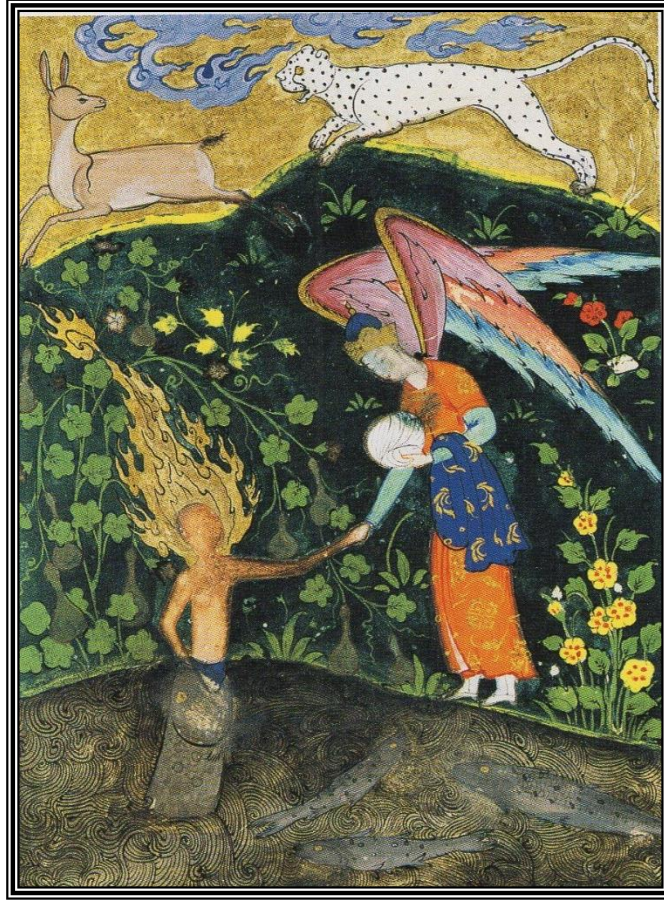
Yunus Emre *bir şiirinde ejderden* şöyle bahsetmiştir.

"Bu dünya bir evrendir, âdemleri yuducu. Bize dahi gelüben, yuda doyuna bir gün". "Bu dünya bir evrendir âdemleri yutucu" ifadesiyle zamanı ejderhaya benzetmiştir (Bilgili, 2014:111).

“Ejderle ilgili hikâyeler Mevlana’nın mesnevisinde zaman zaman yer alır. Mevlâna, bir hikâyesinin sonunda; senin nefsin de bir ejderhadır. O nereden öldü ki? Dertten, eline fırsat düşmediğinden dondu yoksa. Firavunun eline geçenler, onun da eline geçse neler yapmaz... diyerek, ejderhanın kötülüğü derecesinde insan nefsinin de kötü olduğunu vurgulayarak bir benzetmede bulunuyor” (Çoruhlu, 2014:47).

Çizim: -2 Minyatür, kentavros şeklinde düşünülmüş yıldız kümesi. kuyruk ve kanat uçları ejder başı şeklinde sonuçlanmaktadır, TSM. A.3632, 14.yüzyıl, (Çoruhlu, 2014:328).

. Görsel:-7. Hz. Yusuf'un, Cebrael'in yardımıyla balığın karnından çıkması
(Kıyasü'l-Enbiya, SK Hamidiye 980), (And, 1998:220).

Ejderin taşıdığı anlamlar bakımından değerlendirildiğinde, İslamiyet sonrası kabul gören ve yaygın bir biçimde kötülüğün sembolü olarak çeşitli sanat ürünlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yunus Emre evreni Âdemleri (insanoğlunu) yutucu bir evrene benzetirken, Mevlâna ise insan nefsini güçlü ve azgın bir ejderhaya benzetmektedir. Bu ve buna benzer birçok olumsuz simgeyi içinde barındıran ejder motifi ile nakkaş tarafından bilinçli bir eşleştirmenin yapıldığı açıktır. Ejder başlı balınada nefesine uyan Hz. Yunus'u yutmuştur (Çizim-2).

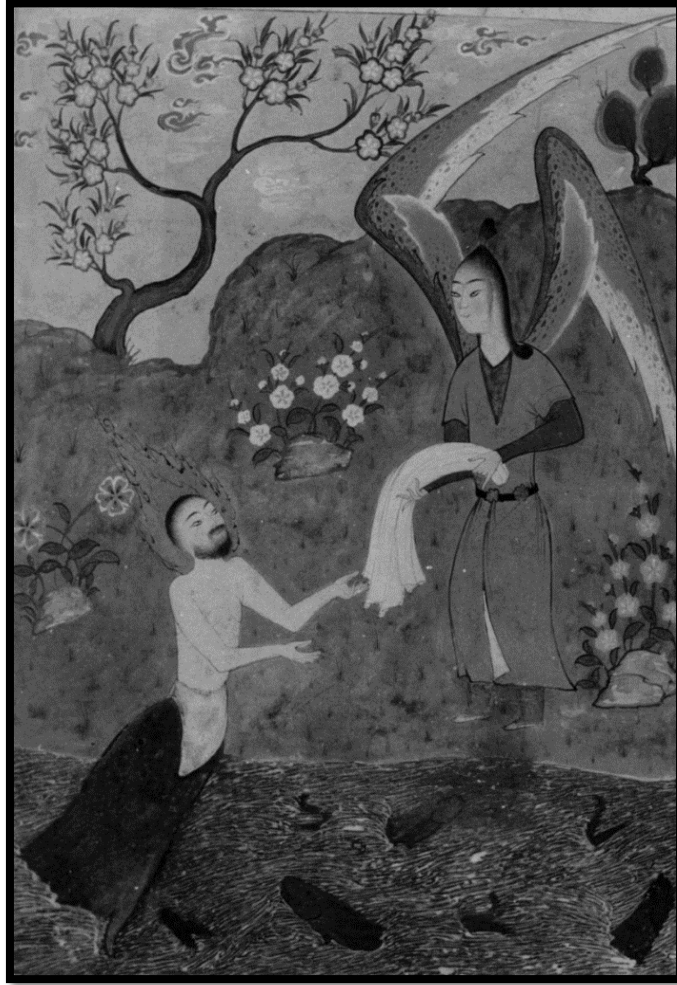
Görsel:- 7'de; Kıyasü'l-Enbiya'da bulunan minyatür örnekte, Hz. Yunus'un balığın karnından çıkması konu alınmıştır. İkonografik anlatımın tekrar ettiği kompozisyon düzeni içerisinde Hz. Yunus, Cebrael (a.s)'in yanı sıra balına ve deniz içerisinde büyüklü küçüklü balıklar ve bir geyik ile kaplan tasvirine yer verilmiştir.

“Minyatür görselde İshak bin İbrahim'in Kıyasül- Enbiya'sındaki Kazvin okulu özellikleri taşıyan Hz. Yunus'un balığın karnından Cebrael'in yardımıyla çıkarılışını gösterir. (SK Hamidiye 980)” (And, 1998:221).

Minyatür örnekler görsel: 4- 5ve 6' da olduğu gibi Hz. Yunus'un balınının ağzından çıkan bedeni yarı çıplak ve başında kutsallık belirtisi olan, hareler ile betimlenmiştir.. Bu minyatürde görüntülenen Cebrael (a.s) açık kanatları ile ayakta, sol elinden Osmanlı sarığı ve kolunda takılı mavi entariyi tutarken, sağ eliyle de Hz. Yunus'u balınının ağzından çekerken tasvir edilmiştir.

Ön cepheyi oluşturan gümüşle ile kaplı deniz içinde, balina ve irili ufaklı üç balık bulunmaktadır. Arka planı oluşturan koyu yeşil zeminli alan, bir tepe oluşturarak gökyüzüne doğru uzanmıştır. Minyatürde koyu yeşil alan renkli çiçeklerle bezenirken, kıssada bahsi geçen kabak türünden geniş yapraklı bitki Hz. Yunus'un arka kısmında, kıyı şeridinde tasvir edilmiştir. Kuran'daki kıssanın anlatımı ile örtüşen bu yorum ikonografiye uygun olarak betimlenmiştir.

Yeşil zeminin devamı niteliğindeki tepenin üzerinde, beyaz bir kaplan dişi bir geyiği kovalarken görüntülenmiştir. Kıssanın anlatımında yer almayan bu av sahnesi bundan önceki hiçbir örnekte de yer almamaktadır. Nakkaş bu av sahnesi ile kıssaya bireysel yorumunu katmış diyebiliriz. Kompozisyonun arka cephesinde yer alan bu av sahnesi ikonografide yer almaz. Minyatür örnekte yorumlanan Hz. Yunus tasviri görsel:-3 ve 6'da olduğu gibi eli yüzü bir birine geçmiş, zayıf ve yorgun bir biçimde görüntülenerek, Kur'an anlatımı ile örtüşmektedir. Altın zeminli gökyüzü sade ve mavi renkli Çin bulutları ile süslenmiştir.

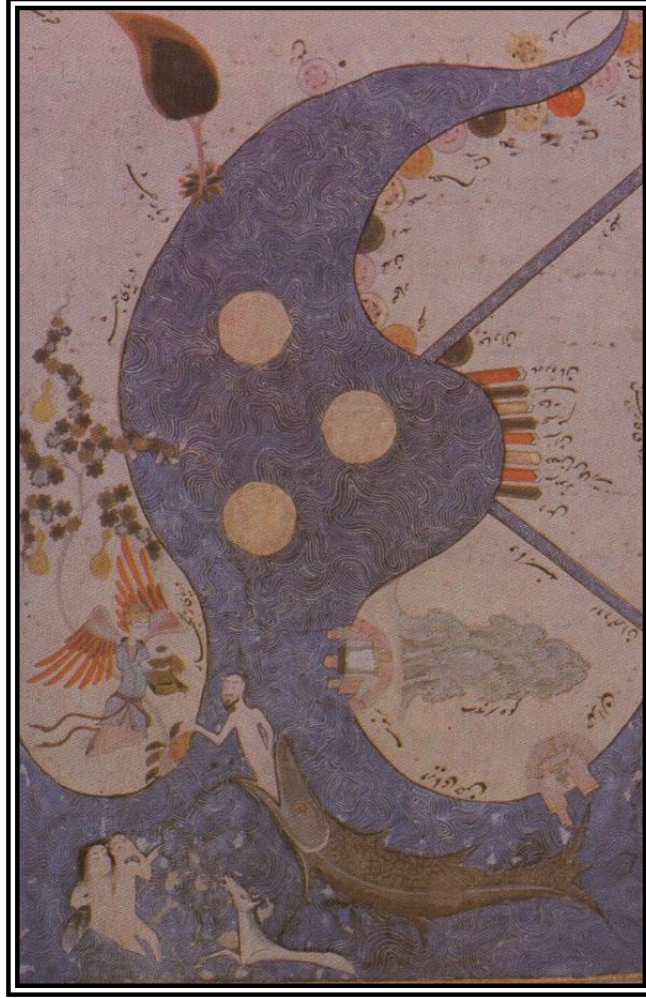
Görsel- 8. Resim 54. Ms. T-6. Yunus balığın karnından çıkarken, Kısasü l-Enbiya. (Milstein, Schmitz Rührdanz, 1999).

Görsel -8'de; ikonografik anlatımın tekrar ettiği kompozisyon düzeni içerisinde yine Hz. Yunus, Cebrael (a.s)'in yanı sıra balina ve deniz içerisinde büyüklü küçüklü balıklar tasvir edilmiştir.

Minyatür örnek görsel: 4- 6 ve 7' de olduğu gibi bu minyatürde de Hz. Yunus'un balinanın ağzından çıkan bedeni yarı çıplak ve başında kutsallık belirtisi olan, hareler ile görüntülenmiştir. Ayakta görüntülenen Cebrael (a.s) bu örnekte Hz. Yunus'u balinanın ağzından çekerken değil sadece iki eliyle tuttuğu kıyafeti Hz. Yunus'a uzatırken betimlenmiştir.

Ön cepheyi oluşturan gümüşle kaplı denizden, mekân çizgisinin olduğu kıyı şeridine geçilmiş ve arka planı oluşturan tepeyle sonuçlandırılmıştır. Bu örnekte de balinanın ağzından çıkmak üzere olan Hz. Yunus gözleri açık ve gayet sağlıklı bir biçimde betimlenmiş olması, kıssanın anlatımı ile örtüşmemektedir.

Minyatürde kıyı şeridi renkli çiçeklerle bezenirken tepenin üzerinde biri bahar dalı diğeri çam olmak üzere iki ağaç resmedilmiştir. Kıssada bahsi geçen kabak türünden geniş yapraklı bitkiye burada da yer verilmemiştir. Kuran'daki kıssa anlatımı ile örtüşmeyen bu yorum, ikonografiye uygun olarak betimlenmemiştir.

Görsel- 9 Resim 88- Yunus hikâyesinden, Coğrafya Kitabı, B. 334, 17r.
(İnal, 1995:88).

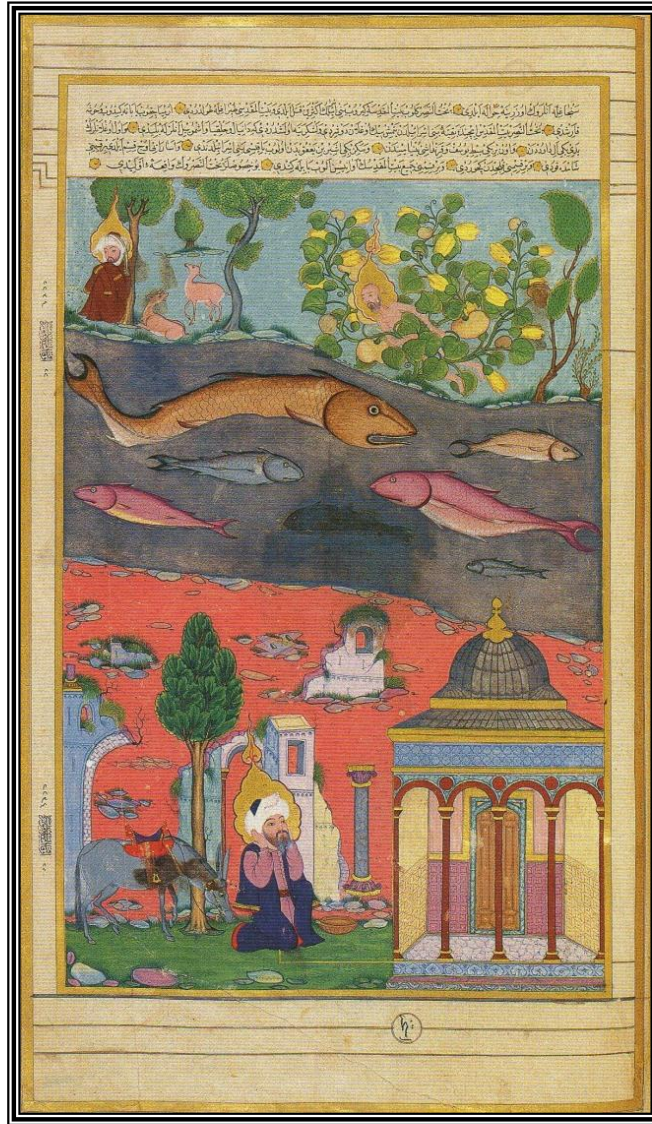
Görsel- 9'da diğer minyatür örneklerden daha farklı bir kompozisyon düzeni görülmektedir. Hz. Yunus, tam boy gösterilen bir balinanın ağzından çıkarken yarı çıplak tasvir edilmiştir. Hz. Yunus'un başında kutsallık belirtisi hare bulunmamaktadır.

Bir coğrafya kitabında bulunan ve muhtemelen coğrafi bir konum belirtmek amacı olan örnekte, Yunus kıssası yorumlanmıştır. Kıyı şeridinde ellerinde kıyafetler, diz üstü oturmuş Cebrail (a.s) Hz. Yunus'u bekler vaziyette görüntülenmiştir. Kıssada bahsi geçen kabak cinsinden bitkinin kökleri, Hz. Yunus'un hemen önündedir. Minyatürde uzun bir gövde üzerinde yükselen bitki, kıssanın anlatımına uygun geniş yapraklar ile

donatılmıştır. Bu yorumda dikkat çeken bir nokta, bitkinin yaprakları arasında görülen su kabağı motifleridir. Nakkaş'ın bu yorumu gerçekçi ve cesur olmakla beraber ikonografıye uygun olduğu görülmektedir.

Deniz içerisindeki balınanın hemen altında, cinsiyetleri tam seçilemeyen iki çıplak insan ve bir karaca resmedilmiştir. İkonografide günahı simgeleyen çıplak insan vücutları, daha önce görsel: -1 ve 4'te ki örneklerde de görüntülenmişti. Diğerlerinden farklı olarak bu minyatürdeki çıplak insanlardan birisi elinin işaret parmağı ile Hz. Yunus'u işaret etmesi oldukça ilginç bir yorum oluşturmaktadır.

Yine deniz içerisinde balina ve çıplak insanlar arasında koşar vaziyette bir hayvan figürü resmedilmiştir. Bu figürün esnek vücut hatları, ince beli ve ayaklarına bakarak narin bir karaca anımsatır. Nakkaş, çıplak insan ve karaca figürleri ile bireysel yorumunu katmıştır diyebiliriz. Deniz içerisinde gösterilen bu figürler ikonografide yer almaz.

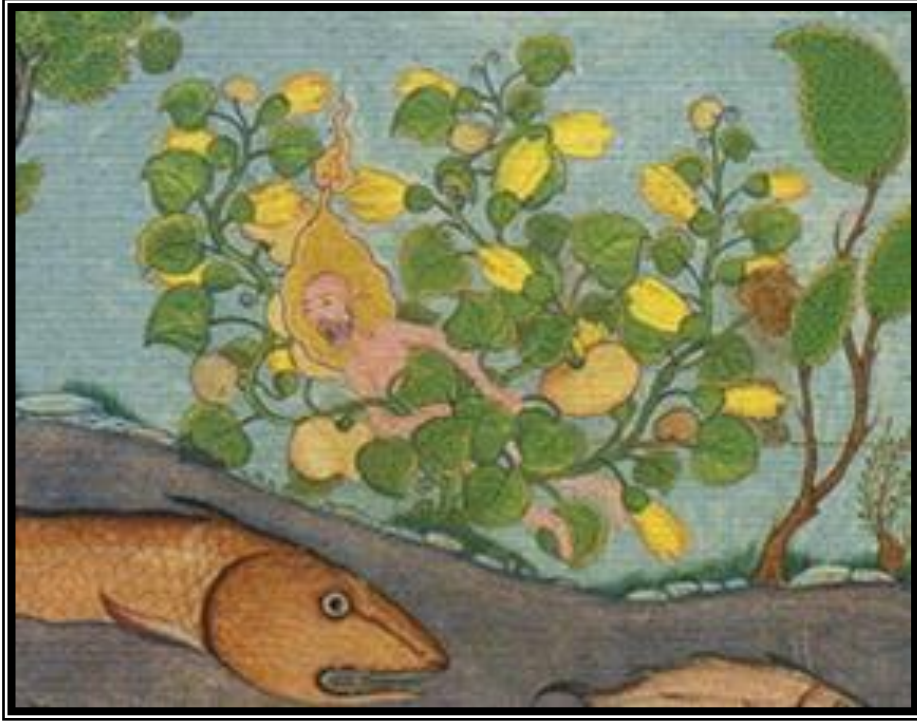

Görsel:- 10. Resim 98 Yunus, Uzeyr ve Yeremya Peygamberler. Seyit Lokman, Zübdet-üt Tevarih, 1583, TİEM, 1973, y.38a, (Bağcı vd., 2006:135).

Görsel- 10'da ‘‘Zübdet-üt Tevarih’’te Yunus peygamberin öyküsü, Uzeyir ve Yeremya peygamberlerle bir arada gösterilmiştir. Üst kesimde solda ağacın altında oturan Hz. İrmiya (Yeremya) ve sağda ağaçlar arasında kendine gelmeye çalışan Hz. Yunus; alt kesimde ise Hz. Uzeyr’in üzüntüyle başını iki elinin arasına alarak hayretle Kudüs’ü seyretmesi, arkasında kendi gibi can verilen eşeği bulunmaktadır’’(Renda, 1977:217).

Hz. Uzeyr’in dalgın bir biçimde oturarak izlediği yapı, Kudüs’tür.

‘‘Nakkaş, Kudüs’ü, revaklı girişi olan kubbeli bir Osmanlı yapısı ile simgelemiştir’’ (Renda, 1977 :60).

Görsel: -11. Hz. Yunus’un kıyıda iyileşme anından bir detay, Zübdet-üt Tevarih, (Bağcı vd., Serpil, 2006:135).

Hz. Yunus minyatür örneğin üst kısmında, kabak bitkisinin meyvesi ve yaprakları arasında başında haresi ile yarı çıplak görüntülenmiştir. Hz. Yunus incecik bedeni ile oldukça bitkin bir biçimde yatar vaziyettedir. (Görsel- 10). Hz. Yunus’u çevreleyen kabak bitkisi üzerinde kabak meyvesi ve kabak çiçeği tasvir edilmiştir. Gümüş kaplı deniz içerisinde Hz. Yunus’u kıyıya bırakan balina ve büyüklü küçüklü altı balık görüntülenmiştir. Minyatür örnek görsel-10’da kıssayı anlatan diğer minyatür örneklere göre oldukça farklı tasarlandığı görülmektedir. Görsel-1 dışındaki diğer örneklerde Hz. Yunus’un balığın karnından çıkma anı canlandırılmıştır. Bu örnekte Hz. Yunus’un kıyıda iyileşme süreci yorumlanmıştır. Kur’an anlatımı ile örtüşen örnekte nakkaş, konu dışı hiçbir öğeye yer vermezken, abartıdan uzak sade bir anlatım sunmuştur. Zübdet-üt Tevarih’te bulunan minyatür örnek ikonografeye uygun bir biçimde yorumlanmıştır.

SONUÇ

Hız Yunus'u balığın yutması ve buradan kurtuluş hikâyesi Kur'an'da ve Tevrat'ta anlatılmıştır. Kıssa hakkında Kur'an'da anlatılan bilgiler ile Tevrat'ta anlatılan bilgiler arasında farklılıklar görülmektedir. Özellikle Hız Yunus'un balığın karnından çıkarıldıktan sonraki süreç Kur'an-ı Kerim de açıkça belirtilirken, Tevrat'ta böyle bir bilgiye yer verilmemiştir.

Hem İslam ikonografisinde hem Avrupa resim sanatında kıssanın görsel yorumları geniş bir yer tutmaktadır. İslam ikonografisi Kur'an-ı Kerim'den edinilen bilgiler ışığında şekillenmiş olsa da bazı yorumlara, Tevrat kaynaklı bilgilerin sızdığı açıktır.

Araştırmada; nakkaşlar tarafından minyatür sanatına aktarılan dokuz farklı örnek seçilerek incelenmiş, Kur'an'da bildirilen Yunus kıssasının metin bilgileri ile minyatür örnekler arasındaki uyum ve çelişkiler değerlendirilmiştir. Minyatür örnekler arasındaki benzer yönleri ve farklılıkları birbirleri ile mukayese edilerek aktarılmıştır.

Minyatür örneklerdeki konu dağılımı Hız Yunus'un bindiği geminin denizde kalması ve Yunus'un denize atılması, denize düşen Hız Yunus'un bir balık tarafından yutulması ve balığın karnından çıkarılması ile iyileşme sürecini anlatan tasvirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıssanın yorumlandığı minyatür örnekler incelendiğinde, İslam ikonografisi çerçevesinde gerçekleştirilen minyatürlerde Hız Yunus'un balığın karnından çıkarılma sahnesinin ön plana çıktığı görülmüştür.

Kıssayı aktaran minyatürlerde nakkaşlar, aynı olay örgüsünü kısıtlı sayıda karakter ve kompozisyon elemanı kullanarak aktarmışlardır. Minyatür örneklerde, Hız Yunus ve büyük balık (balina) tasviri ile sadece iki figür kullanılarak konu aktarımı yapılmıştır. Hız Yunus ve balinanın yanı sıra bazen üçüncü karakter olarak Cebrail (a.s)'in yorumlara girdiği de görülmektedir. Örneklerde Cebrail, Hız Yunus'u balinanın ağzından çekerken resmedilmiştir. Kur'an'da anlatılan Yunus kıssasının metin bilgileri ile bu yorum çelişmektedir.

Hız Yunus kıssasının yorumlandığı minyatür örnekler, şematik bir düzen içerisinde ele alınmıştır. Kompozisyonların büyük bir kısmında tekrar eden bu sade şematik düzen içerisinde figürlerin yerleştiriliş biçimlerinde de benzerlikler söz konusudur. Asgari düzeyde uygulanan doğa elemanları eserlerin aceleye getirildiği hissini uyandırır da esasen amaç Kur'an'da kıssanın anlatımında verilen, boş ve ağaçsız bir kıyı betimlemesi gerçekleştirme çabasıdır.

Kur'an'da Hız Yunus'un balığın karnından çıkarılması Sâffât suresinde şöyle anlatılır.

“Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladık; üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik (Sâffât Suresi 145.146)” (URL 3).

Minyatür örneklerde bu sade yorumlar kıssanın Kur'an'da aktarılan bilgisiyle örtüşürken ikonografiye de uygun düşmektedir. Bunun yanı sıra minyatür örneklerin bazısında Kur'an'da bahsi geçen kabak türünden geniş yapraklı bitki betimlemesi yapılırken bir kısmında göz ardı edildiği görülmektedir. Hatta kabak cinsi bitkinin tasvirine yer verilmeyen bazı örneklerde farklı türden birkaç ağaç tasvirine yer verilmiştir. Bu örneklerde nakkaşların kişisel yorumlarının karıştığı söylenilebilir. İkonografiye uymayan bu tasvirler de oldukça ilginçtir.

Genellikle minyatür yorumlarda ön cephe gümüş kaplı deniz ile verilirken, kıyı şeridine ulaşan yüksek bir tepe ve Çin bulutları ile süslenmiş altın kaplı gökyüzü arka cepheyi oluşturulmuş ve olay bu kurgu içerisinde aktarılmıştır. Deniz içinde balina tek gösterilmemiş yanında mutlaka büyüklü küçüklü balıklarla betimlenmiştir. Bunların yanı sıra kompozisyonlara deniz içerisinde birbirinden farklı figür ve motiflerinde girdiği görülmektedir. Her bir örnekte türleri ve sayıları değişiklik gösteren bu motifler; yılanlar, ejderler, kaplumbağa, karaca ve çıplak insan bedenleri olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Deniz içerisinde kullanılan birbirinden farklı motiflerin yüzeyi doldurmak amacı dışında bir anlam taşıdığı açıktır. Bu görsel betimlemeleri anlamak için; kullanılan motiflerin mitolojik anlamlarını değerlendirmek ve kıssayı yorumlayan nakkaşların yaptıkları atıfları izlemek önem arz etmektedir.

Minyatürde kullanılan mitolojik yaratıkların, İslamiyet'ten önceki Türk mitolojisindeki inanç sistemi ile İslamiyet'ten sonraki dönemi kapsayan inanç sistemi arasında bir birbirinden farklı biçim ve anlamlar taşıdığı görülmektedir. Bu mitolojik yaratıkların taşıdıkları anlamlar bakımından, İslam sonrası üstlendikleri

manalarının daha ağır bastığı ve nakkaşların bu anlamlarla konuya atıf yaptıkları düşünülmektedir. Biçim olarak ise bu yaratıklar hem İslam öncesi hem İslam sonrası çizimleri ile minyatür örneklerde yer aldıkları görülmektedir.

Bu motiflerden özellikle ejder motifi uzak doğu dışında hem gelişmiş tasarımı hem de ilkel tasarımları ile kompozisyonlar içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Karanlık ve kötülüğü temsil eden ejder motifi evren ve zamanla ilişkilendirilerek insanoğlunun düşmanı olarak yorumlanmış, hatta Mevlâna, ejderi azgın ve doyumsuz insan nefesine benzetmiştir. Taşdığı bu olumsuz anlamlar göz önünde tutularak nakkaşlar yorumladıkları eserleri bu motiflerle süslemekten öte izleyicisine pek çok mesaj vermenin çabası içinde olduğu görülmektedir. Yılan tasvirlerinin yine ejderde olduğu gibi İslam öncesi taşıdığı anlamın dışında, yer altının ve kötülüğün simgesi olarak hatta şeytanın bir çeşit yansıması olarak düşünülmüş ve kompozisyon içerisinde bu anlamları ile kullanılmış olması muhtemeldir. Bu mitolojik yaratıkların yanı sıra deniz içerisinde çıplak insan figürleri kullanılan motifler arasındadır. Peygamber kıssalarının yorumlandığı minyatür örneklerde de yine sıklıkla betimlenen çıplak insan bedenleri hem İslam ikonografisinde hem Batı resmi ikonografisinde günahın simgesi olarak da kullanılmıştır.

Minyatür örneklerde dikkat çekici başka bir durum ise; Hz. Yunus tasvirleridir. Hz. Yunus, görsel-4-5-8-9'da diri ve oldukça sağlıklı bir biçimde tasvir edildiği görülür. Hz. Yunus, balığın karnından çıkarken sağlıklı ve kuvvetli bir biçimde yorumlanması ikonografiye ters düşmektedir. Hâlbuki Kur'an'da;

“Sonunda o hasta bir durumdayken onu çıplak bir yere (sahile) attık.” (Sâffât Suresi 145.) (URL 4). Sâffât Suresi 145 ayetinde bildirildiği üzere Hz. Yunus'un balığın karnında hastalanmış olduğu bilgisi görsel-3-6-7 ve 10'da gözler kapalı, zayıf ve hasta bir biçimde görüntülenerek, Kur'an anlatımı ile örtüşmekte ve ikonografiye uymaktadır.

İslam ikonografisinde Hz. Yunus kıssası ile minyatür örnekler incelendiğinde Hz. Yunus peygamberin balığın karnından çıkış sahnesi ağırlıklı olarak işlenmiştir. Kompozisyonlar şematik olarak birbirine benzediği görülür. Olay örgüsüne anlatılırken Hz. Yunus'a Cebrail'in eşlik ettiği örnekler çoğunluktadır. Bunun yanı sıra kıssa ile ilgili ikonografik öğeler kompozisyonlar içerisinde yer yer serpiştirilmiştir. Görsel sanatlar alanında kıssanın minyatür yorumları oldukça ilgi çekici ve bilgilendirici olmuştur.

KAYNAKÇA

- And, M. (1998). *Minyatürlerde Osmanlı-İslam Mitologyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bayat, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, 1. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.
- Bilgili, N. (2014). *Türklerin Kozmik Sembolleri – Tamalar*, İstanbul: Hermest Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Ankara: Kömen Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Görsel: -1 Resim 51. Ms. T-5. *Yunus'u Balina Yutarken*, Kısasü'l-Enbiyâ, (Milstein, Schmitz Rührdanz,1999: Resim:51).
- Görsel: -2 *Atlar ve Balıklar ile Tasvir Edilmiş "Evren" Tasarımı*, Türk Memlûklü Devleti Minyatürü, (Bilgili,2014.63).
- Görsel: -3 Resim11. Ms. C. *Yunus Emerging From the Belly of the Fish*. Kısasü'l-Enbiyâ, (Milstein, Schmitz Rührdanz,1999: Resim:11).
- Görsel:- 4 *Cebrail'in, Hz. Yunus'u Balinanın Karnından Çıkartıyor*, Falname. (TSM, H1703), (And,2004:301).
- Görsel: - 5 Resim XI. Ms. N-1.*Yunus Emergin From the Belly of The Fish*. Kısasü'l-Enbiyâ, H.1225, 14b. (Milstein, Schmitz Rührdanz,1999: Resim:11).
- Görsel:- 6 Cebrail'in Hz. Yunus'u Balığın Karnından Çıkarılması (Ravzatü's-Safa, SK Damat İbrahim Paşa 906), (And,1998:218)
- Görsel: -7 Hz. Yusuf'un, Cebrail'in Yardımıyla Balığın Karnından Çıkması, Kısasü'l-Enbiya, SK Hamidiye 980, (And, 1998:220).
- Görsel- 8 Resim 54. Ms. T-6. *Yunus Emerging From the Belly of the Fish*, Kısasü'l-Enbiya, (Milstein, Schmitz Rührdanz,1999)
- Görsel: -9 Resim 88- *Yunus Hikâyesinden*, Coğrafya Kitabı, B. 334, 17r, (İnal, 1995:88).
- Görsel: - 10 Resim 98 *Yunus, Uzeyr ve Yeremya Peygamberler*. Seyit Lokman, Zübdet-üt Tevarih, 1583, TIEM, 1973, y.38'a., (Bağcı vd., 2006:135).
- Görsel: - 11 Hz. Yunus'un Kıyıda İyileşme Anından Bir Detay, Zübdet-üt Tevarih, (Bağcı vd.2006:135).
- Kabakçılı, O. (2011). Hz. Yunus Kıssasında İşari Anlamlar, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (36): 369-380.
- Paşa, A.C. (1966). *Kıssa-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Birinci Cilt, İstanbul, Üç Dal Neşriyat.
- Polater, K. (2007). Kur'an ve Kitâb-ı Mukaddes'e Göre Yunus Kıssası, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2): 133-163.
- Renda, G. (1977). İstanbul, Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki Zübdet-üt Tevarih 'in Minyatürleri, *Sanat*, 3(6): 67-188, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- URL 1: Harman, Ö.F. *Yunus*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yunus>, Erişim tarihi: 04.05.2020.
- URL 2: Bilgili, N. *Ejder ve zaman*, <https://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/ejderha-ve-zaman>, Erişim Tarihi: 05.06.2020.
- URL 3: <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir>, Erişim tarihi: 12.07.2020.
- URL 4: <https://www.kuranmeali.net/saffat-suresi-145.ayet.htm>, Erişim Tarihi: 12.07.2020.